

УДК 65.011

В.В. Щербатюк, аспірант, Національний науковий центр «Інститут землеробства НААН»

СУТЬ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Анотація: У статті розглянуто різні підходи до поняття «ефективність». Неоднозначність думки науковців стосовно даного питання свідчить про важливість даної категорії. Досліджено також співвідношення понять «результативності», «продуктивності» та «ефективності». Встановлено, що ефект і ефективність не є тотожними категоріями: ефективність більш повно розкриває виробничий процес, враховуючи ресурси, які затрачено на виготовлення продукції, а ефект є уже результатом. Визначено основні характеристики «ефективності» як економічної категорії. Автори погоджуються з думкою науковців щодо того, що ефективність можна прирівнювати до результативності. Вона відображає дію об'єктивних економічних законів, має здатність приносити ефект, її можна виразити як співвідношення між собівартістю продукції, ціною та якістю. Ефективність спрямована на виробництво продукції з найменшими затратами. Вона показує ступінь досягнення конкретних результатів від оптимального використання всіх ресурсів господарства. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення ефективності окремих видів продукції, зокрема, кукурудзи, та визначення методичних підходів до оцінки ефективності виробництва цієї продукції.

Ключові слова: ефективність, ефект, результат, категорія, поняття, виробництво.

В.В. Щербатюк

СУТЬ ЭФФЕКТИВНОСТИ КАК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

В статье рассмотрены различные подходы к понятию «эффективность». Неоднозначность мнения ученых по данному вопросу свидетельствует о важности данной категории. Исследовано также соотношение понятий «результативности», «производительности» и «эффективности». Установлено, что эффект и эффективность не являются тождественными категориями: эффективность более полно раскрывает производственный процесс, учитывая ресурсы, которые затрачено на изготовление продукции, а эффект является уже результатом. Определены основные характеристики «эффективности» как экономической категории. Авторы сходятся с мнениями ученых о том, что эффективность можно приравнять к результативности. Она отражает действие объективных экономических законов, обладает способностью приносить эффект, ее можно выразить как соотношение между себестоимостью продукции, цене и качеству. Эффективность направлена на производство продукции с наименьшими затратами. Она показывает степень достижения конкретных результатов от оптимального использования всех ресурсов хозяйства. Дальнейшие исследования будут направлены на изучение эффективности отдельных видов продукции, в частности, кукурузы, и определение методических подходов к оценке эффективности производства этой продукции.

Ключевые слова: эффективность, эффект, результат, категория, понятие, производство.

V. Shcherbatyuk

THE ESSENCE OF EFFICIENCY AS AN ECONOMIC CATEGORY

Summary. The article discusses different approaches to the concept of "efficiency". Ambiguity scientists thought regarding this issue demonstrates the importance of this category. Studied the ratio concepts of "efficiency", "productivity" and "effectiveness." It was established that the effect and effectiveness are not identical categories: efficiency more fully disclose the production process, given the resources that are spent in manufacturing, and the effect is already the result. The main characteristics of the "effectiveness" as an economic

category. The authors agree with the opinion of scholars as to what efficiency can equate to effectiveness. It reflects the effect of objective economic laws, has the ability to bring effect, it can be expressed as the ratio between the cost of production, cost and quality. Efficiency aims to produce products at the lowest cost. It shows the degree of achievement of concrete results from the optimal use of all the resources sector. Further studies will be used to study the effectiveness of certain products, including maize and determination of methodological approaches to assessing the efficiency of these products.

Key words: efficiency, effect, result, category, concept, production.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Нині розвиток світових процесів глобалізації потребує визначення нових орієнтирів для товаровиробників. Функціонування за схемами та моделями притаманними командно-адміністративній системі стає неможливим. Україна володіє великим потенціалом збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Проте зростання має відбуватися не екстенсивними методами, як це було раніше, а за рахунок застосування нових технологій, інновацій. Саме майбутній розвиток сільського господарства й галузі переробки та подальше забезпечення населення продуктами харчування залежить від ефективності виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається. Питаннями що пов'язані з визначенням як самої ефективності так і основних її складових представлені у роботах багатьох науковців, зокрема П.Т. Саблука, О.М. Онищенко, В.Я. Амбросова, В.Я. Месель-Веселяка, П.І. Гайдуцького, О.В. Рябкова, М.Й. Маліка, В.К. Савчука, Н.Н. Терещенко, Д. Рикардо, Т.С. Хачатурова, П. Друкера, В.В. Юрчишина, Ю.А. Полтавського, А.С. Даниленка, І.М. Бурдейного, В.Г. Андрійчука, О.В. Олійника, О.В. Ульяновського, А.В. Македонського та інших вчених. Проте зміна векторів розвитку аграрного виробництва та орієнтація на світовий ринок свідчать про необхідність подальшого дослідження цього питання та уточнення категорії «ефективність».

Визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі. Неоднозначність думки науковців стосовно значення категорії «ефективність» спричиняє потребу детального вивчення даної категорії. Саме відсутність чіткого визначення категорії залишає невизначеним велику кількість питань, а саме співвідношення таких понять «результативності», «продуктивності», «ефективності», взаємозв'язок ефекту та ефективності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ефективності як економічної категорії.

Виклад основного матеріалу статті з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В економічній літературі відображаються різні підходи щодо трактування поняття «ефективність». Розглянемо деякі з них.

Термін ефективність походить від латинських слів «effectus», що означає ефект або результат і «efficientia» – результативність [1].

У працях засновників політичної економії Петі В. та Кене Ф. [2] «ефективність» ототожнювалася з «результативністю» і застосовувалася до певних державних заходів, які сприяли економічному поживавленню країн. Тільки в першій чверті XIX ст. поняття «ефективність» почали розглядати як економічну категорію.

Рикардо Д. розділив поняття «ефективність» і «результативність», надаючи «ефективності» специфічне значення, що виражається як відношення результату до певного виду витрат [3]. На нашу думку, категорії «ефективність» і «ефект» є окремими поняттями і перша є показником результативності.

У великому економічному словнику ефективність визначається як здатність приносити ефект, здійснювати вплив, а економічна ефективність як результативність економічної діяльності, що характеризується відношенням отриманого економічного

ефекту, результату до витрат факторів, які обумовили отримання даного результату, досягнення найбільшого обсягу виробництва з використанням ресурсів певної вартості [4].

О.Л. Устенко характеризує ефективність виробництва як комплексне відзеркалення кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за певний період [5, с. 38]. Ми погоджуємося з думкою автора, оскільки саме ефективність показує, що ми отримали в кінцевому рахунку, чи вартий результат тих затрат, які витрачені на його виробництво.

Основні засади економічної ефективності суспільного виробництва досліджено у роботах К. Маркса: «... для общества важно производить данный продукт с возможно наименьшими затратами сил и средств... экономно расходовать свои силы и достичь производственной цели с наименьшими затратами средств» [6, с. 608]. Безумовно, що дане визначення є ще однією характеристикою ефективності, тобто, ефективність спрямована на виробництво продукції з найменшими затратами.

К. Макконелл і С. Брю наголошують на тому, що проблема ефективності виробництва охоплює систему «витрати – випуск», що свідчить про розгляд "ефективність" в значенні результативності. З точки зору К. Макконелла і С. Брю ефективність характеризує зв'язок між кількістю одиниць обмежених ресурсів, які використовуються в процесі виробництва та отриманою в результаті кількістю певного потрібного продукту. Більша кількість продукту, що отримується від даного обсягу витрат, вказує на підвищення ефективності, менший обсяг продукту від даної кількості витрат вказує на зниження ефективності [7].

Економічне значення термінів «efficiency» та «effectiveness» означає відповідно як продуктивність і ефективність. Ефективність у цьому випадку означає певну цінність, а продуктивність - здатність створити її з мінімальними витратами. При цьому «effectiveness» визначається частіше як ринкова ефективність підприємства, яка оцінюється виходячи з потреб ринку у продукції та послуг, рівня задоволеності клієнтів, займаної частини ринку, якості продукції, а «efficiency» (оптимальне співвідношення витрачених ресурсів і отриманих результатів, незалежно від того, чи була досягнута поставлена мета чи ні) як внутрішня ефективність, яка залежить від характеру виробничих процесів [8].

Зміст економічної ефективності розкривається також з таких позицій: співвідношення між витратами рідкісних ресурсів і виробленим у результаті їх використання обсягом товарів і послуг; виробництво продукції відповідної вартості за умов найменших витрат; досягнення найбільшого обсягу виробництва товару або послуги із використанням ресурсів відповідної вартості; ситуація, за якої неможливо забезпечити більш повне задоволення потреб однієї людини, не зменшуючи при цьому рівень задоволення потреб іншої людини; отримання якомога більшого із потрібних обмежених ресурсів; міра витрат на досягнення поставлених цілей [9, с. 6-9]. Вона також може визначатися як «результативність економічної діяльності реалізації економічних програм та заходів, що характеризується відношенням отриманого економічного ефекту (результату) до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату» [10].

Хачатуров Т.С. категорію «ефективність» представив як «відношення економічного або соціального ефекту до потрібних для його досягнення витрат» [11, с. 22]. На нашу думку, таке визначення є не зовсім повним, оскільки не враховує мінімальне значення витрат.

В англомовній економічній літературі замість терміна «efficiency» використовується термін «productivity», який перекладається як продуктивність. Економічний зміст даного поняття схожий з вітчизняним визначенням технологічної ефективності, тобто відношенням деяких отриманих кінцевих результатів у натуральному вираженні до витрачених ресурсів. У широкому змісті термін

«продуктивність» являє собою редукцію від слів «сукупна факторна продуктивність» (total factor productivity, TFP) [12].

У сучасності категорія «продуктивність» (productivity) розглядається як співвідношення витрат усіх (у випадку сукупної факторної продуктивності – total factor productivity) або деяких (у випадку приватної продуктивності – partial productivity) ресурсів, використаних у виробництві як факторів виробництва (inputs), та отриманих результатів (обсяг випуску продукції (послуг) – outputs) [13].

«Ефект» і «ефективність» – поняття неоднозначні. Ефект – це наслідок, результат тих чи інших заходів, процесів, результат від застосування в народному господарстві будь-яких нововведень, який виражається через утворювану при цьому економію виробничих ресурсів в розрахунку на весь об'єм нововведень [14]. Ми погоджуємося з думками автора, і вважаємо, що ефективність більш повно розкриває виробничий процес, враховуючи ресурси, які затрачено на виробництво продукції, а ефект є уже результатом.

На думку С.В. Мочерного, ефект показує результат праці людини, суспільства, яка спрямована на виробництво матеріальних благ [15]. Виділяють виробничий, соціальний та економічний ефект. Виробничий виступає в формі продукції у натуральному або грошовому виразі, соціальний відображає стан умов праці й побуту робітників, а економічний стосується сфери ресурсів, витрат, прибутку тощо [16, 17]. Проте ефект не достатньо характеризує діяльність процесу чи заходу, оскільки не показує ціною яких витрат він досягнутий. Однаковий ефект може бути досягнутий різними засобами, із різним рівнем використання ресурсів і, навпаки, однакові витрати можуть дати різний ефект. Тому, кінцевий ефект необхідно порівнювати з ресурсами (витратами), за допомогою яких він був досягнутий [18, 19, 20].

Ефективність – це результат виробничої діяльності людини, причому завжди позитивний, що передбачає зростання обсягів виробництва продукції на вкладені матеріальні ресурси і працю, покращення соціальних умов працівників. Отже, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва обумовлено збільшенням обсягу продукції і підвищенням економічності його виробництва [21].

Ефективність виробництва – складна економічна категорія, в якій відображається дія об'єктивних економічних законів і показується одна з найважливіших сторін суспільного виробництва – результативність [22].

Дедалі більш широкого розповсюдження в економічній літературі набуває твердження про те, що ефективність – це не тільки результативність виробництва, відношення результату або ефекту виробництва до витрат суспільної праці, а й співвідношення між собівартістю продукції, її ціною та якістю [23].

У таблиці 1 наведемо визначення «ефективність» різними авторами.

На нашу думку, кожне з вище зазначених трактувань має право на існування. Безумовно, не можна не погодитися з науковцями, що ефективність можна порівнювати до результативності. Вона відображає дію об'єктивних економічних законів, має здатність приносити ефект, її можна виразити як співвідношення між собівартістю продукції, ціною та якістю. Вона спрямована на виробництво продукції з найменшими затратами. Вона показує ступінь досягнення конкретних результатів від оптимального використання всіх ресурсів господарства.

Висновки з даного дослідження. Не зважаючи на значну кількість досліджень стосовно категорії «ефективність» ми виявили, що нині не існує єдиної думки щодо її сутності. Неоднозначність думки науковців стосовно даного питання свідчить про значимість даної категорії. Ефективність є важливою економічною категорією, яка показує, що ми отримали в кінцевому рахунку, чи вартий результат тих затрат, які витрачені на його виробництво. Вона спрямована на те, щоб з найменшими затратами ресурсів досягти максимального ефекту.

Таблиця 1

Трактування поняття «ефективність» ученими

Ознака	Джерело									
	Краткий энциклопедический словарь	Петі В. та Кене Ф.	Сміт А.	Рикардо Д.	Большой экономический словарь	Устенко О.Л.	К. Макконел, С. Брю	Хачатуров Т.С	Владыка А.Д.	Дем'яненко С.І.
ефект	+							+		
результат	+									
результативність	+	+					+		+	
сприяє економічному пожвавленню країни		+								
економічна категорія			+							
відношення результату до певного виду витрат				+						
здатність приносити ефект					+					
зв'язок між кількістю одиниць обмежених ресурсів, які використовуються в процесі виробництва та отриманою в результаті кількістю певного потрібного продукту							+			
відношення економічного або соціального ефекту до потрібних для його досягнення витрат								+		
співвідношення між собівартістю продукції, її ціною та якістю										+
відображається дія об'єктивних економічних законів							+			
комплексне віддзеркалення кінцевих результатів використовування засобів виробництва і робочої сили за певний період						+				

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення ефективності окремих видів продукції, зокрема, кукурудзи, та визначення методичних підходів до оцінки ефективності виробництва цієї продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Краткий экономический словарь / Под. ред. А.Н. Азрилияна. – 2-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 2002. – 1088 с.

2.Классика экономической мысли: Сочинения / [Петти В., Смит А., Рикардо Д., Кейнс Дж., Фридмен М.]. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 753 с.

- 3.Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное/ Рикардо Д. ; [пер. с англ. Клюкин П. Н.]. – М.: Изд-во ЭКСМО, 2007. – 960 с. – (Серия «Антология экономической мысли»).
- 4.Борисов А.Б. Большой экономический словарь / Борисов А.Б. – М.: Книжный мир, 2000. – 895 с.
5. Устенко О. Л. Экономика предприятий : метод, пособие. [3-е изд., испр.] — К.: МАУП, 2000. — 44 с. — Библиогр.: С. 42.
- 6.Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 26. Ч.2. Маркс К. Теории прибавочной стоимости. 1962. – 676 с.
- 7.Макконелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика. Пер. С 13-го англ. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – Изд. - М.: ИНФРА-М, 1999. - 974с.
- 8.Друкер П. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения/ Друкер П.; [Пер. с англ. Котельниковой М.] – М. ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 288с.
- 9.Терещенко Н.Н. Эффективность деятельности предприятия торговли : учебное пособие / Н.Н. Терещенко, О.Н. Емельянова ; Краснояр. гос. торг.-экон. ин-т. – Красноярск, 2005 – 110 с
- 10.Рябкова О.В. Сутність результативності та ефективності діяльності підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Рябкова. – Режим доступу : [http:// mev-hnu.com/load/2013/7_konkurentnij_potencial_pidpriemstva_metodi_ta_mekhanizmi_pidvish_hennja/37-1-0-246](http://mev-hnu.com/load/2013/7_konkurentnij_potencial_pidpriemstva_metodi_ta_mekhanizmi_pidvish_hennja/37-1-0-246).
- 11.Хачатуров Т.С. Эффективность капитальных вложений. / Т.С. Хачатуров – М. : Изд-во «Экономика», 1979
- 12.Paul Lanoie. Environmental regulation and productivity: testing the porter hypothesis/ Paul Lanoie// Journal of Productivity Analysis/ – 2005. – № 2. – P. 120-125.
- 13.Michael E. Porter. Competitive Strategy/ Michael E. Porter// Simon & Schuster, 2004. – 416 pages
- 14.Экономический потенциал развитого социализма / [под ред. Б.М. Мочалова]. – М.: Экономика, 1982. – 280 с.
- 15.Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник для студентів вищих закладів освіти / С.В. Мочерний. – К.: Видавничий центр “Академія”, 1999. – 592 с.
16. Петренко И.Я. Экономика сельскохозяйственного производства / И.Я. Петренко, П.И. Чужинов. – Алма-Ата: Кайнар, 1992. – 560 с.
17. Іщенко І.І. Оцінка економічної ефективності виробництва і затрат: Навч. посібник / І.І. Іщенко, С.П. Терещенко. – К.: Вища шк., 1991. – 173 с.
18. Економіка сільського господарства / [В.П. Мертенс, В.І. Мацибора, Л.Ф. Жигало та ін.]. – К.: Урожай, 1995. – 288 с.
19. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства: Підручник / В.І. Мацибора. – К.: Вища шк., 1994. – 415 с.
20. Економіка сільського господарства: Підручник / [О.І. Здоровцов, Л.І. Касьянов, В.І. Мацибора, В.Й. Шиян]. – К.: УСГА, 1993. – 320 с.
21. Владыка А.Д. Эффективность сельскохозяйственного производства: опыт, проблемы / А.Д. Владыка. – Л.: Лениздат, 1986. – 190 с.
- 22.Добрынин В.А. Проблемы повышения эффективности сельскохозяйственного производства / А.А. Никонов, С.С. Сергеев, М.И. Синюков и др.; Под ред. Добрынина В.А. – М.: Агропримиздат, 1986. – 334 с.
23. Дем'яненко С.І. Формування виробничих витрат селянських (фермерських) господарств в умовах ринкової економіки / С.І. Дем'яненко. – К.: Урожай, 1994. – 149 с.